

узагальнюючого аналізу державотворчих процесів Карпатської України. Процес студіювання аналізованої тематики триває у двох основних напрямках: продовження творення нових синтезів і вивченні вузькоспеціалізованих аспектів державотворення на Закарпатті. На сьогодні зведена бібліографія праць про Карпатську Україну (разом із доробком зарубіжних вчених) становить понад 3200 позицій. Важко не погодитись із думкою, що в українській та зарубіжній історичній україністиці «годі зустріти більш висвітлену тему» стосовно історії Закарпаття вцілому.

Таким чином, українська історична наука упродовж другої половини – початку XXI століть накопичила значний досвід студіювання історії державотворення Підкарпатської Русі–Карпатської України 1938–1939 рр. У ній ми простежуємо істотну трансформацію концептуальних оцінок цього процесу. Радянське історіописання, яке оцінювало ці події крізь призму оціночних суджень «політичного авантюризму» й «прислужництва українського буржуазного націоналізму» на сьогодні вже цілком втратило свою наукову актуальність. Українські історики діаспори і, деякою мірою, незалежної України утверджували ідеалізований та романтизований образ карпато-українського державотворення як яскравого прояву національно-визвольних змагань. Цей образ не передбачав аналізу усіх складностей та суперечностей згаданих процесів й не спонукав до глибоких рефлексій над дискусійними питаннями. Проте цей образ на рівні популярної історії, публіцистики та комеморативних практик залишається достатньо живучим і на сьогоднішній час. Більшість українських вчених, що спеціалізуються на студіюванні теми Карпатської України, зуміли подолати цю ідеалізацію; для них характерний доволі критичний та виважений підхід до оцінок дискусійних і суперечливих питань. Водночас спостерігаємо спроби (наразі поодинокі) переосмислити історії Карпатської України на методологічних та світоглядних засадах ревізйонізму, під кутом зору критики «націоналізованої» історії. Проте повноцінного діалогу й обговорення дискусійних питань у даній царині не спостерігаємо.

На сьогодні можемо констатувати достатньо добрий стан вивчення тематики Карпатської України на фактуальному рівні. Проте на рівні концептуального та методологічного (пере)осмислення цих процесів потенціал на майбутніх дослідників залишається ще вагомим. Це стосується насамперед «вписання» цієї теми у ширші історичні контексти – не лише загальноукраїнський (про що вже багато писалося) але й центральноєвропейський чи загальноєвропейський. Наразі тема Карпатської України виявилась найбільш «інтегрованою» у загальноукраїнський історичний процес й сучасне українське історіописання з усього тематичного спектру історії Закарпаття. Проте закарпатська регіональна домінанта у студіюванні теми видна неозброєним оком – абсолютна більшість дослідників походять саме з цього краю. Проте величезний доробок із теми ще достатньо слабо представлений у науково-інформаційному полі України. Це означає що тематика потребує не лише вивчення, але й популяризації.

Олександр Морзинський (Тернопіль)

ЕВОЛЮЦІЯ ІСТОРІОГРАФІЧНОГО ОБРАЗУ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ (1938–1939 РР.): ВІД ІДЕАЛІЗАЦІЇ ДІАСПОРИ ДО КРИТИЧНОГО ОСМИСЛЕННЯ СУЧАСНОСТІ

В умовах зміцнення Української державності зростає роль історико-правових досліджень національної держави, таких як Карпатська Україна. Ці

дослідження дають змогу побачити процес формування України від роздробленості до соборності. Актуальність теми особливо посилюється на тлі спроб втручання деяких сусідніх із Закарпаттям держав у внутрішні справи України та посягання на її територіальну цілісність.

Українська історична наука накопичила вагомий науково-дослідницький доробок, присвячений вивченню цієї тематики, починаючи із діаспорного етапу другої половини ХХ ст. Проте обширність, проблемно-тематичне та концептуально-інтерпретаційне різноманіття цього доробку вимагає поглибленого історіографічного аналізу, систематизації та синтетично-узагальнюючих оцінок.

Вивчення історії Карпатської України в радянській історіографії було заполітизованим, ідеологічно заангажованим та одностороннім, що виражалось у замовчуванні чи фальсифікації окремих фактів. Більшість радянських істориків обминали факт існування карпато-української державності у 1938–1939 рр. Образ Карпатської України та її діячів оцінювався крізь призму ідеологеми «прислужництва українського буржуазного націоналізму».

Діячі Карпатської України на чолі з Августином Волошином зображувалися «лише чорними фарбами», а національно-визвольний рух у краї трактувався як «антинародна діяльність закарпатських націоналістів» та як спроба політичних авантюристів і «зрадників» свого народу захопити владу. Саме у такій світоглядній парадигмі написані праці С. Білака, Д. Буковича, Б. Співака та колективна монографія «Шляхом до щастя». С. Білак, зокрема, оцінював політику уряду А. Волошина як таку, що йшла «у фарватері гітлерівської експансіоністської політики». Головна увага цих авторів прикута до «розвінчання буржуазно-націоналістичних фальсифікацій».

Позитивною стороною праць радянських істориків є належна увага до соціально-економічного становища населення закарпатського регіону. Крім того, заслугою радянської історіографії можна вважати введення в науковий обіг цілого комплексу документальних джерел, зокрема збірників, присвячених міжнародним аспектам напередодні Другої світової війни, таких як «Документи і матеріали напередодні Другої світової війни (1937–1939)» або «Рік кризи 1938–1939: документи і матеріали». Ю. Сливка, наприклад, поділяв цілком вмотивовану думку про визначальний вплив зовнішньополітичних чинників на долю Карпатської України. І. Поп досліджував проблему місця «закарпатського питання» у чехословацько-угорських та польсько-угорських відносинах.

Оскільки більшість учасників подій 1938–1939 рр. опинилися на Заході, основні дослідження тривалий час здійснювалися саме в середовищі української діаспори. Характерною ознакою діаспорного історіописання була відірваність від джерельної бази, особиста заангажованість авторів у подіях, а також значна вага мемуарного компонента.

Діаспорні історики утверджували ідеалізований та романтизований образ карпатоукраїнського державотворення. Цей образ представлявся як яскравий прояв національно-визвольних змагань. Однак він не передбачав аналізу усіх складностей та суперечностей згаданих процесів і не спонукав до глибоких рефлексій над дискусійними питаннями.

Ключовим доробком цього періоду, що довгий час визначав уявлення про карпатоукраїнську державність в українських історичних наративах (після репринтного перевидання в Україні), стала монографія учасника подій Петра Стерча «Карпато-Українська держава». П. Стерчо детально проаналізував

міжнародне становище, дав оцінку внутрішньо-політичній діяльності уряду А. Волошина та описав руйнівні дії польських і угорських терористів. Він стверджував, що ця держава мала «колосальне значення» не тільки для карпатських українців, а й «вирішило раз і на всі часи приналежність Закарпаття до України». П. Стерчо також підкреслював, що події поставили українську проблему «в позицію найважливішої проблеми між політиками багатьох держав». Недоліком праць Стерча, як і більшості діаспорних публікацій, було ігнорування соціально-економічної проблематики та відсутність уваги до внутрішньополітичних суперечностей.

Новий історіографічний етап розпочався у 1990-х рр. Українські вчені, долаючи інерційність наслідування діаспорних дослідників, поступово утверджували власну традицію. Сформувалася ціла наукова школа, насамперед із угорських істориків (М. Вегеш, С. Віднянський, О. Пагіря та ін.). Більшість сучасних українських вчених зуміли подолати діаспорну ідеалізацію; для них характерний доволі критичний та виважений підхід до оцінок дискусійних і суперечливих питань. На сьогодні зведена бібліографія праць про Карпатську Україну становить понад 3200 позицій.

Сучасні дослідники констатують згортання демократичних процесів та прямування до авторитарного типу правління уряду А. Волошина. Ці заходи зазвичай трактуються як вимушені складностями тогочасних внутрішньополітичних реалій.

Микола Вегеш, один із найавторитетніших дослідників, визнає «згортання демократичних тенденцій», хоча й пояснює це вимушеними обставинами. З метою стабілізації ситуації була припинена діяльність усіх політичних партій, окрім Українського національного об'єднання (УНО). Вегеш вважає це рішення логічним, оскільки «шкідливе партійництво через взаємну ворожнечу і заздрість дійшло до того, що то шкодило народові».

Сучасна історіографія також аналізує політичні суперечності всередині українського табору. Дослідники вивчають спробу групи Карпатської Січі та ОУН здійснити переворот проти уряду А. Волошина. Збройний конфлікт між Січчю та жандармерією 13–14 березня 1939 р. значно послабив Січ перед угорським наступом. Фактором, який негативно впливав на політичну ситуацію, були суперечності, оскільки молоді та радикальні націоналісти у керівництві Січі вимагали рішучих дій по відношенню до чехів.

У сучасній історіографії наявні поодинокі спроби переосмислити історію Карпатської України на методологічних засадах ревізйонізму, під кутом зору критики «націоналізованої» історії. Василь Фенич стверджує, що Карпатська Україна та А. Волошин є «найбільш глорифікованою темою» в українській історичній дидактиці та академічній україністиці. Він відзначає невирішеність методологічної проблеми: як поєднати джерельний образ із «глорифікованим, націоналістичним» образом, що домінує як історіографічний стереотип. Ці критичні міркування є спробою переосмислити традиційні підходи на засадах ревізйонізму.

Українська історична наука простежує істотну трансформацію концептуальних оцінок образу Карпатської України впродовж другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Радянське історіописання, що оцінювало події крізь призму «політичного авантюризму» та «прислужництва українського буржуазного націоналізму», цілком втратило свою наукову актуальність. Діаспорний образ, навпаки, був ідеалізованим та романтизованим проявом національно-визвольних змагань, який свідомо ігнорував внутрішні суперечності. Цей образ досі залишається живучим на рівні популярної історії.

Сучасна українська історіографія пододала цю ідеалізацію, демонструючи критичний та виважений підхід. Сучасні вчені визнають авторитарні тенденції в уряді А. Волошина (хоча й вимушені обставинами) та «інструментальність» Карпатської України у великій міжнародній дипломатичній грі. На фактуальному рівні вивчення тематики є достатньо добрим (понад 3200 бібліографічних позицій). Проте на рівні концептуального та методологічного переосмислення, включно з потребою «вписування» цієї теми у ширші історичні контексти – центральноєвропейський чи загальноєвропейський, – залишається значний потенціал.

Діана Гуца (Київ)

ЖІНОЧИЙ ВНЕСОК У ПІДПІЛЬНУ БОРОТЬБУ: РОЛІ ТА ФУНКЦІЇ В ОУН-УПА В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

Історія національно-визвольної боротьби українського народу в роки Другої світової війни традиційно розглядалася крізь призму чоловічого досвіду. Участь жіноцтва в ній була феноменом, що виходив за межі традиційних гендерних ролей і ставив під сумнів патріархальні стереотипи про місце жінки в суспільстві та особливо на війні. Питання жіночої участі в національно-визвольному русі довго залишалося на периферії історичних досліджень через кілька причин: по-перше, радянська історіографія цілеспрямовано замовчувала або спотворювала діяльність ОУН-УПА загалом; по-друге, навіть у пострадянський період зберігалася тенденція до героїзації переважно чоловічих постатей руху; по-третє, специфіка жіночих ролей у підпіллі (зв'язкові, санітарки, господарські функції) часто сприймалася як другорядні порівняно з бойовою діяльністю. Однак масштаби жіночої участі, різноманітність виконуваних функцій і рівень жертвовності українських жінок-підпільниць вимагають окремого ґрунтовного дослідження.

Метою цього дослідження є комплексний аналіз ролі та функцій жінок в ОУН-УПА на західноукраїнських землях у період Другої світової війни.

Роль жінок в ОУН-УПА тісно пов'язана з ідеологічними трансформаціями, які переживав український націоналістичний рух у роки війни. Початково націоналізм ОУН передбачав досить традиційне бачення ролі жінки – передусім як матері, вихователя дітей та підтримки чоловіка. Традиційне сприйняття жінки створювало одночасно переваги (менша підозрілість, поблажливе ставлення) та виклики (недовіра з боку частини командирів, сприйняття як тягаря). Жінки долучалися до медичної служби, виконуючи роль санітарок, медсестер. Вони ставали зв'язковими та розвідницями, використовуючи свою зовнішню непідозрілість для пересування територіями. Жінки займалися господарською діяльністю, забезпечуючи повстанців продовольством, одягом та притулком. Окремі представниці долучалися до пропагандистської роботи, літературної та видавничої діяльності. Така багатофункціональність зумовлювалася як об'єктивними потребами підпілля в людських ресурсах в умовах тотальної війни, так і глибокими патріотичними мотивами українських жінок, їхнім прагненням до національної незалежності та готовністю жертвувати особистим благополуччям заради майбутнього України.

Отож, найбільша кількість жінок була задіяна саме в медичній службі, що максимально відповідало патріархальним уявленням про жіночу роль на війні. Українське Червоного Хрест (УЧХ) як підпільна організація фактично відновлено українськими націоналістами під час війни. До завдань медичної